

DWORNICZAK
architektura krajobrazu

**ZAŁOŻENIE OGRODOWO-PARKOWE WRAZ Z CMENTARZEM
PRZY DAWNYM KLASZTORZE I SZKOLE URSZULANEK
WE WROCŁAWIU-KARŁOWICACH, AL. KASPROWICZA 64-66**

**KWERENDA PRZEKAZÓW ŹRÓDŁOWYCH I OPRACOWAŃ
ORAZ WSTĘPNA OCENA WARTOŚCI ZABYTKOWYCH**

dr inż. arch.
ARTUR KWAŚNIEWSKI

WROCŁAW 2016

Artur Kwaśniewski, *Założenie ogrodowo-parkowe wraz z cmentarzem przy dawnym klasztorze i szkole urszulanek we Wrocławiu-Karłowicach, al. Kasprowicza 64-66. Kwerenda przekazów źródłowych i opracowań oraz wstępna ocena wartości zabytkowych*. Wrocław: listopad 2016, maszynopis

Nazwa zamawiającego:

Wykonawca: PHU Dworniczak s. c.
Sosnowa 20, 54-015 Wrocław, NIP: 897 001 46 56
Ares biura: ul. Zachodnia 20/IIP, 54-015 Wrocław
www.dworniczak.com kontakt@dworniczak.com

Informacje o autorze opracowania:

dr inż. arch. Artur Kwaśniewski

Pracownik naukowo-dydaktyczny w Zakładzie Kształtowania Środowiska na Wydziale Architektury Politechniki Wrocławskiej (od 1997 r.), zajmuje się historią architektury rezydencjonalnej, sztuki ogrodowej oraz krajobrazem kulturowym; w ramach badań naukowych i badań konserwatorskich przeprowadza kwerendy archiwalne, badania architektoniczne, sporządza studia i analizy krajobrazu kulturowego, programy użytkowania zabytków, opinie o oddziaływaniu na środowisko (w aspekcie kulturowym), analizy wartości zabytkowych budowli z wnioskami konserwatorskimi. Autor kilkudziesięciu artykułów naukowych i prac studialnych. Od 1999 roku kierownik Studiów Podyplomowych Architektura Krajobrazu na Politechnice Wrocławskiej.

Więcej informacji: www.krajobraz.wroc.pl/pracownicy/artur-kwasniewski
Kontakt: tel. (+48) 695 478 692, e-mail: artur.kwasniewski@pwr.edu.pl

Przy cytowaniu niniejszego opracowania należy stosować następujący zapis:

Artur Kwaśniewski, *Założenie ogrodowo-parkowe wraz z cmentarzem przy dawnym klasztorze i szkole urszulanek we Wrocławiu-Karłowicach, al. Kasprowicza 64-66. Kwerenda przekazów źródłowych i opracowań oraz wstępna ocena wartości zabytkowych*. Wrocław: listopad 2016, maszynopis w zbiorach Miejskiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu.

W opracowaniu zamieszczono fragmenty lub całe reprodukcje rysunków, map, i fotografii w niskiej rozdzielczości, które służą zilustrowaniu stanu wiedzy i badań w przedmiotowym zakresie. Wykorzystanie i rozpowszechnianie fotografii, grafik, tabel i innych materiałów zamieszczonych w opracowaniu wymaga zgody instytucji bądź osób prywatnych (uwidocznionych w podpisach pod ilustracjami) będących posiadaczami praw autorskich lub majątkowych do poszczególnych ilustracji.

Miejscowość: Wrocław	Gmina: Wrocław	Powiat: wrocławski	Województwo: Dolnośląskie (d. wrocławskie)
Obiekt: parcela dawnego klasztoru i szkoły urszulanek z założeniem ogrodowo-parkowym i cmentarzem			
Adres: Wrocław, al. Kasprowicza 64-66		Nr katastralny parceli / parcel: 35/3, 35/5, 35/7, 35/8, 35/9, 35/10, 35/18 (część),	
Funkcja zabytku, chronologia / forma ochrony / zakres ochrony: Zespół d. klasztoru i szkoły urszulanek z założeniem parkowym, cmentarzem itd.; 1896-1930 r. Wpis zespołu do rejestru zabytków, nr 478/Wm z 16.06.1992 r. Na mocy wpisu do rejestru zabytków ochronie podlegają ponadto: 4 budynki, park, ogrodzenie, cmentarz			
Współrzędne geograficzne (EPSG 2180):			
N: 51° 8' 15,68" - 51° 8' 21,23"		E: 17° 2' 58,8" - 17° 3' 7,60"	
Tytuł opracowania badawczego: Założenie ogrodowo-parkowe wraz z cmentarzem przy dawnym klasztorze i szkole urszulanek we Wrocławiu-Karłowiczach, al. Kasprowicza 64-66. Kwerenda przekazów źródłowych i opracowań oraz wstępna ocena wartości zabytkowych			
Autor opracowania: dr inż. arch. Artur Kwaśniewski			
Współpraca: -			
Rodzaj badań, data prowadzenia badań: badania historyczno-konserwatorskie listopad 2016 r.		Miejsce i data sporządzenia opracowania: Wrocław, listopad 2016 r.	
Zamawiający: Arche Sp. z o.o. ul. Puławska 361, 02-801 Warszawa			
Opis opracowania: ilość woluminów, stron, ilustracji, plansz			
1 vol.	162 str.	110 ryc.	
Miejsce archiwizacji raportu,			Sygnatura:
Charakterystyka opracowania: Opracowanie będące efektem kwerendy źródeł i opracowań ma na celu: a) zgromadzenie danych nt. historii przemian zagospodarowania przestrzennego parceli (w odniesieniu do inwestycji podejmowanych przed 1945 r., b) przeprowadzenie krytycznej charakterystyki przekazów pisanych, kartograficznych, ikonograficznych i inwentaryzacyjno-projektowych; c) sformułowanie konkluzji nt. faz rozwoju przestrzennego, cech rozplanowania oraz wartości zabytkowych zespołu i jego poszczególnych elementów			

SPIS TREŚCI

1.	WSTĘP.....	6
1.1.	PRZEDMIOT OPRACOWANIA	6
1.2.	CEL I ZAKRES OPRACOWANIA.....	7
1.3.	METODA I STRUKTURA OPRACOWANIA.....	9
1.4.	PRZYJĘTA TERMINOLOGIA DLA ELEMENTÓW ZAGOSPODAROWANIA PARCELI	10
1.5.	CHARAKTERYSTYKA ŹRÓDEŁ I OPRACOWAŃ.....	13
2.	KONTEKSTUALNE UWARUNKOWANIA LOKALIZACJI, KSZTAŁTU PRZESTRZENNEGO I PROGRAMU FUNKCJONALNEGO ZAŁOŻENIA.....	15
2.1.	KONTEKST PRZYRODNICZY	15
2.2.	KONTEKST URBANISTYCZNY	20
2.3.	KONTEKST HISTORYCZNO-KULTUROWY – KALENDARIUM DZIAŁALNOŚCI WROCŁAWSKIEGO ZGROMADZENIA ZAKONU URSZULANEK I PRZEMIAN FUNKCJONOWANIA ICH OŚRODKA W KARŁOWICACH.....	26
3.	KWERENDA I INTERPRETACJA PRZEKAZÓW ŹRÓDŁOWYCH I OPRACOWAŃ 32	
3.1.	ŹRÓDŁA PISANE OPUBLIKOWANE.....	32
3.1.1.	DANE NT. MAJĄTKÓW ZIEMSKICH W KARŁOWICACH I RÓŻANCE U PROGU ICH URBANIZACJI	32
3.1.2.	DANE NT. KLASZTORU W KARŁOWICACH ZAWARTE W SCHEMATYZMACH DIECEZJI WROCŁAWSKIEJ.....	34
3.1.3.	DANE NT. KLASZTORU W KARŁOWICACH ZAWARTE W INNYCH PUBLIKACJACH O CHARAKTERZE ŹRÓDŁOWYM	36
3.2.	PRZEKAZY KARTOGRAFICZNE	37
3.2.1.	PRZEKAZY KARTOGRAFICZNE SPRZED 1945 ROKU.....	37
3.2.2.	WSPÓŁCZESNE OPRACOWANIA GEODEZYJNO-KARTOGRAFICZNE ...	63
3.3.	DOKUMENTACJE ARCHITEKTONICZNO-BUDOWLANE	68
3.4.	PRZEKAZY IKONOGRAFICZNE	79
3.4.1.	BUDYNEK GŁÓWNY – STRONA FRONTOWA.....	79
3.4.2.	BUDYNEK GŁÓWNY – PARTIE OGRODOWE PRZY ELEWACJI TYLNEJ 89	
3.4.3.	RZEŻBA ANIOŁA	95
3.4.4.	REJON BUDYNKU BOCZNEGO.....	96
3.4.5.	REJON ZABUDOWAŃ GOSPODARCZYCH	97
3.4.6.	REJON OGRODÓW UŻYTKOWYCH.....	98
3.4.7.	STREFA PARKOWA.....	101
3.4.8.	REJON STAWU	104
3.4.9.	PLACE SPORTOWE I ZABAWOWE W OBRĘBIE PARKU	110
3.4.10.	GROTA LOURDSKA.....	116
3.4.11.	KAPLICZKA ŚW. JÓZEFA	119
3.4.12.	CMENTARZ	120
3.4.13.	OBIEKTY O NIEUSTALONEJ LOKALIZACJI.....	121
3.4.14.	ZDJĘCIA LOTNICZE	122
3.5.	OPRACOWANIA	126

4.	KONKLUZJE Z KWEREND	130
4.1.	PRZEMIANY ZAGOSPODAROWANIA TERENU DAWNEGO AREAŁU KLASZTORNEGO (DO 1945 ROKU)	130
4.2.	CHARAKTERYSTYKA CECH ROZPLANOWANIA I STYLISTYKI HISTORYCZNEGO ZAŁOŻENIA OGRODOWO-PARKOWEGO	132
4.2.1.	PROGRAM FUNKCJONALNY	132
4.2.2.	STYLISTYKA OGRODÓW I PARKU	135
4.3.	ANALIZA WARTOŚCI ZABYTKOWYCH ZAŁOŻENIA: ZASÓB, WALORYZACJA, WNIOSKI.....	139
5.	BIBLIOGRAFIA I WYKAZ ŹRÓDEŁ KARTOGRAFICZNYCH	146
5.1.	BIBLIOGRAFIA	146
5.2.	SPIS MAP I PLANÓW WYKORZYSTANYCH W OPRACOWANIU (W KOLEJNOŚCI CHRONOLOGICZNEJ).....	149
6.	SPIS ILUSTRACJI	153

1. WSTĘP

1.1. PRZEDMIOT OPRACOWANIA

Tematem opracowania są przemiany zagospodarowania parceli dawnego klasztoru i szkoły urszulanek położona przy al. Kasprowicza 64-66 na terenie osiedla Karłowice we Wrocławiu, a w szczególności – rozplanowanie dawnych ogrodów, parku i niewielkiego cmentarza zajmujących stanowiących otoczenie zespołu zabudowań klasztoro-szkolnych.

Obiekt ten, sięgający swymi początkami schyłku XIX wieku, ulegał funkcjonalnym i przestrzennym przekształceniom: wzniesiony w latach 1896-98 kompleks z budynkiem klasztoro-szkolnym (wg projektu Josefa Ebersa), gospodarstwem klasztornym i założeniem ogrodowo-parkowym, został w 1. i 3. dekadzie XX w. dopełniony nowymi budynkami, w latach 30. XX w. powiększony o przyległą parcelę (gdzie urządzono boisko sportowe); od czasu II wojny światowej większa część zabudowy stanowiła siedzibę szpitala, jedynie fragment kompleksu pozostał w ręku Kościoła katolickiego jako lokum zgromadzenia franciszkanek; konsekwencją był podział areału szkolno-klasztornego na kilka parcel oraz zmiana sposobu zagospodarowania parku. Obecnie dawna zabudowa klasztoro-szkolna przy al. Kasprowicza 64-66 – po likwidacji szpitala, odsprzedaży majątku franciszkanek – stanowi własność prywatną, ale towarzysząca jej parcela ma zasięg mniejszy niż pierwotnie: jest „okrojona” od strony zachodniej o obszary pełniące niegdyś funkcje sportowe i gospodarcze. Działka poklasztorna zachowała jednak zasadnicze komponenty dawnego rozplanowania: budynek główny, ciąg budynków bocznych i park.

Wartość historyczno-kulturowa omawianego założenia ujawnia się w kilku skalach:

- główny budynek jest reprezentatywnym przykładem architektury użyteczności publicznej z przełomu XIX-XX w. na Śląsku, zarazem oryginalną realizacją tematu architektonicznego jakim był gmach szkolny instytucji kościelnej łączący funkcje dydaktyczne, mieszkalne i liturgiczne¹;

- cały kompleks pomimo dokonanych przekształceń należy do nielicznych we Wrocławiu przykładów obiektu użyteczności publicznej z zachowanymi terenami zieleni parkowej stanowiącymi nie „ozdobę” budowli, lecz integralną część programu funkcjonalno-przestrzennego,

- parcela wraz z zabudową stanowi cenny składnik urbanistyki Karłowic:

- * jest jednym z najstarszych obiektów na terenie dawnego podmiejskiego osiedla ogrodowego, *Gartenstadt Carlowitz*, pochodzącym z pierwszej fazy urbanizowania terenów majątku ziemskiego w końcu XIX wieku;

- * gmach poklasztorny stanowi funkcjonalno-kompozycyjną dominantę osiedla – nie tylko z uwagi na prestiżowy charakter dawnej funkcji (klasztor ze szkołą, później szpital), ale także z uwagi na sposób usytuowania w planie osiedla (na zamknięciu osi widokowej, jaką stanowi ul. Boya-Żeleńskiego).

¹ Na terenie Wrocławia drugim takim obiektem, o zbliżonym programie architektonicznym, jest siedziba Wyższego Seminarium Duchownego przy pl. Katedralnym 14 z lat 1894-1895 – wzniesiona również wg projektu Josefa Ebersa (zob. **Żurek 1997**).

1.2. CEL I ZAKRES OPRACOWANIA

Opracowanie zostaje sporządzone jako merytoryczna podstawa opinii Miejskiego Konserwatora Zabytków, która zostanie wydana w odniesieniu do planowanej inwestycji obecnego właściciela tj. adaptacji parceli al. Kasprowicza 64-66 i poszerzenia obszaru zabudowy na funkcje usługowe.

Celem opracowania jest zebranie danych nt. historii przemian zagospodarowania przestrzennego parceli w odniesieniu do faz rozwoju mających niewątpliwą kulturową wartość tj. w odniesieniu do inwestycji podejmowanych przed 1945 rokiem.

Opracowanie realizuje formułę „kwerendy historycznych źródeł i opracowań”, a więc jego zakres przedmiotowy jest mniejszy od zakresu „studium historyczno-konserwatorskiego” (w ujęciu postulowanym i realizowanym przez autora niniejszego tekstu²). Obejmuje:

- wprowadzenie, przedstawienie przedmiotu, celu, zakresu, metody i stanu badań
- krótką charakterystykę kontekstu przyrodniczego, urbanistycznego i historycznego,
- krytyczne omówienie przekazów pisanych, ikonograficznych, kartograficznych, budowlanych pochodzących sprzed 1945 roku,
- konkluzje, których treścią jest rekonstrukcja faz rozwoju przestrzennego parceli oraz uwagi nt. wartości zabytkowej zespołu i jego komponentów sformułowane w oparciu o ustalenia wynikające z kwerendy.

Zakres czasowy opracowania został wyznaczony przez dwie zasadnicze cezury:

- rok 1896 – pozyskanie parceli przez wrocławskie zgromadzenie sióstr urszulanek i początek prac przy zagospodarowywaniu terenu;
- lata 1941/1945/19... – przejęcie kompleksu zabudowy przez władze III Rzeszy (tym samym zakończenie okresu funkcjonowania i kształtowania obiektu na potrzeby szkolno-klasztorne) / zakończenie II wojny światowej (tym samym: włączenie tzw. Ziemi Zachodnich do Polski, zmiana w strukturze administracyjnej świeckiej i kościelnej – w tym objęcie obiektu opieką polskich urszulanek) / przejęcie części kompleksu na szpital państwowy, zastąpienie urszulanek franciszkankami).

W przypadku studiów nt. kontekstów cezury czasowe zostały rozciągnięte na okres XVIII-XXI wieku.

Zakres obszarowy opracowania to teren stanowiący własność zespołu klasztorno-szkolnego, ukształtowany między rokiem 1896 a połowa lat 30. XX wieku – a więc obszar parcel przy al. Kasprowicza 64-66 i 62-64, większy niż zasięg obecnej parceli poklasztornej.

Zakres kwerendy został wyznaczony przez cel niniejszego opracowania – zogniskowany na odczytaniu przekształceń zagospodarowania przestrzennego sprzed II wojny światowej, a nie na rekonstruowaniu szczegółów historii instytucji, które użytkowały parcelę. Dlatego **za zasadnicze źródło uznano przekazy obrazowe sprzed 1945 roku:**

- źródła kartograficzne,
- źródła ikonograficzne,
- dokumentacje architektoniczno-budowlane.

Kwerendę archiwaliów pisanych ograniczono do minimum z uwagi na:

- relatywnie małe prawdopodobieństwo pozyskania nowych danych nt. zagospodarowania parceli, istotnie dopełniających obraz, jaki dają źródła obrazowe – zwłaszcza danych nt. powstania i urządzania parku przyklasztornego,

² Postulowaną metodykę „badań historyczno-konserwatorskich” i układ treści elaboratu – wykraczające poza schemat praktykowany dotychczas w Polsce, oparte na współczesnych standardach europejskich – przedstawiam w niepublikowanym raporcie: **Kwaśniewski 2016 b**; realizację tej metodyki zawiera m.in. studium poświęcone przemianom zamku i areалу zamkowego w Świnach: **Kwaśniewski 2016 a**.